

8 ALEKSANDER WIELKI

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jak wyglądała sytuacja polityczna w Grecji po wojnach perskich?
2. Które *poleis* próbowały w V i IV w. p.n.e. uzyskać hegemonię w Grecji?

■ MACEDONIA PRZED ALEKSANDREM WIELKIM

Kolebkę królestwa Macedonii stanowiły obszary położone między zboczami Olimpu a rzeką Aksios, do których przyłączono pozostałe ziemie leżące na północnym zachodzie, zamieszkałe przez plemiona macedońskie. Twórcami państwa byli królowie z dynastii **Argeadów**. Zwano ich również Temenidami – od imienia ich mitycznego przodka, Temenosa z Argos. Za pierwszego historycznego władcę Macedonii uchodzi Perdikkas, który w VII w. p.n.e. miał opanować jej nadmorskie obszary. Ważne znaczenie dla państwa miało sanktuarium Zeusa w Dion, gdzie u schyłku V w. p.n.e. zaczęto organizować igrzyska ku czci Zeusa i muz. Najstarszą siedzibą macedońskich królów było miasto Ajgaj. Później funkcje stołeczne przejęła Pella.

W okresie klasycznym Macedonia nie odgrywała istotnej roli politycznej. Pozycja tego państwa wzrosła dopiero w czasach panowania **Aleksandra I** (ok. 498–454 r. p.n.e.). Władca ten wprawdzie uznał zwierzchnictwo Persji, jednak starał się też utrzymywać dobre stosunki z Atenami. Uważano go za filhellena, czyli przyjaciela Hellenów. Podobną politykę prowadził Archelaos I (413–399 r. p.n.e.), założyciel Pelli i zapewne organizator pierwszych igrzysk w Dion. Przez większość swojej historii królestwo pozostawało na uboczu wielkiej polityki, osłabiane walkami wewnętrznymi oraz intrygami dworskimi.

Wielkie zmiany w Macedonii nastąpiły po objęciu rządów przez **Filipa II** (360/359–336 r. p.n.e.), uznawanego przez niektórych za „największego budowniczego państwa i armii w świecie starożytnym”. Doprowadził on do rozkwitu kraj chylący się ku upadkowi – położył kres lokalnym

FILIP II MACEDOŃSKI

382–336 r. p.n.e.

Władca z dynastii Argeadów, twórca potęgi Macedonii. W 368 r. p.n.e. trafił jako zakładnik do Teb. Zdobył tam cenną wiedzę na temat działań nowoczesnej armii oraz polityki. Po powrocie do Macedonii został zarządcą jednego z okręgów. W 360/359 r. p.n.e. zginął jego brat, król Perdikkas. Władcą został małoletni syn królewski, którego opiekunem był Filip. Regentowi udało się pokonać innych pretendentów do tronu i rozbić

zagrożające krajowi wojska iliryskie. W tym samym roku ożenił się z Olimpias – córką władcy Epiru. Miał z nią syna Aleksandra. Po dojściu do władzy Filip zasłynął jako wybitny wódz oraz świetny dyplomata. Po zwycięstwie pod Cheroneją i utworzeniu Związku Korynckiego planował wielką wyprawę przeciwko Persom. Zginął w 336 r. p.n.e. z rąk członka swojej gwardii przybocznej, Puzaniasza.

Pella była stolicą Macedonii. Dynamiczny rozwój tego miasta nastąpił w czasach panowania Filipa II i jego syna Aleksandra Wielkiego. Powstało ono ok. 400 r. p.n.e. i szybko przejęło funkcje stołeczne. Jednak tradycyjnym miejscem pochówku królów macedońskich pozostała dawna stolica w Ajgaj (dzis. Wrgina).

■ fotografia współczesna, Pella

wałniami i przeprowadzał przesiedlenia ludności na masową skalę. Utworzył **korpus tzw. paziów**, do którego należeli synowie macedońskich arystokratów. Przygotowywali się oni na królewskim dworze do służby państwowej, ale jednocześnie byli traktowani w pewnym sensie jak zakładnicy, gwarantujący lojalność rodziców wobec króla. Ponadto władca zdecydował się na radykalną reformę wojskową – wprowadził na szeroką skalę lżej opancerzoną, za to tańszą w utrzymaniu piechotę, uzbrojoną w długie (do ok. 7 m) włócznie, zwane sarisami. Macedońska falanga miała zapewnić mu sukces w walce z Grekami.

Filip II był nie tylko wybitnym wodzem, lecz także świetnym dyplomatą i graczem politycznym. Potrafił wykorzystywać słabość przeciwników, wyciągać korzyści z konfliktów między nimi oraz różnic ich interesów. Dobrze znał Grecję, ponieważ spędził kilka lat w Tebach jako zakładnik. Eliminował swoich kolejnych przeciwników, dzięki czemu skutecznie unikał walki z ich koalicją. Najpierw uporał się z Trakami i innymi sąsiadami z północy, później opanował Chalkidykę oraz Tesalię. Zwycięstwo nad Tebańczykami i Ateńczykami w bitwie stoczony w **338 r. p.n.e. pod Cheroneją** zapewniło mu hegemonię w Grecji. W 337 r. p.n.e. zwołał w Koryncie konferencję przedstawicieli wszystkich znaczących greckich *poleis* z wyjątkiem Sparty. Zgromadzeni utworzyli Związek Koryncki z Filipem II na czele. Władcę ogłoszono strażnikiem „pokoju powszechnego” w Grecji. Został on też wodzem połączonych sił grecko-macedońskich, które rok później miały uderzyć na Persję. Przed podjęciem wyprawy Filip II wysłał przeciw Persom w okolice Hellespontu korpus ekspedycyjny. Wielkie plany króla przekreśliła jego nagła śmierć w **336 r. p.n.e.** Władzę przejął wówczas dwudziestoletni syn Filipa, **Aleksander**.

Olimpias, córka króla Epiru, była jedną z kilku żon Filipa II. Jej stosunki z mężem nie układały się dobrze – zwłaszcza od czasu, gdy ożenił się on ponownie, tym razem z 18-letnią dziewczyną. Olimpias za wszelką cenę starała się zapewnić następstwo tronu swojemu synowi, Aleksandrowi. Odgrywała ważną rolę polityczną zarówno za życia Aleksandra, jak i po jego śmierci.

■ plakietka ze złota, Grecja, III w. p.n.e.

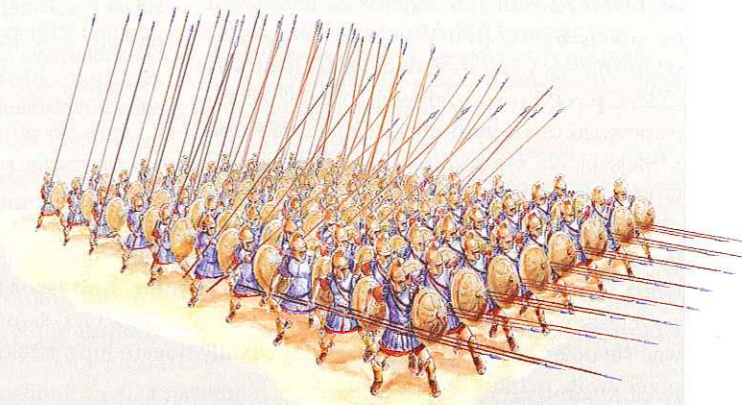

Armia macedońska

W toczonych wcześniej wojnach podstawową siłą bojową stanowili ciężkozbrojni hoplici. Na początku IV w. p.n.e. wzrosło jednak znaczenie lekkozbrojnej piechoty. Za rządów Filipa II zmniejszono ciężar ekwipunku piechurów (mili mniej tarcze i słabsze pancerze) oraz zaopatrzono ich we włócznie znacznie dłuższe od hoplickich. Dzięki tym zmianom wzrosła mobilność oddziałów i zwiększyła się ich siła rażenia. Nowe wyposażenie było tańsze od wcześniejszego. Wielkość armii zależała jedynie od zasobności królewskiego skarbu oraz potencjału demograficznego kraju.

Falanga macedońska

stanowiła modyfikację taktyki stosowanej przez hoplitów greckich. Żołnierze ustawiali się w zwartym szyku, w kolumnach składających się najczęściej z 16 szeregów. Miejsca z przodu zajmowali piechurzy z krótszymi sarisami, ale za to większymi tarczami i mocniejszymi pancerzami. Za nimi ustawiali się kolejni, trzymający pochylone długie włócznie. W ten sposób przed frontem oddziału tworzył się zwarty rząd ostrzy.

Żołnierz macedoński w zbroi, hełmie i nagołennikach, wyposażony w miecz i włócznie.

Hetajrowie, czyli ciężkozbrojna jazda macedońska, byli rekrutowani spośród arystokracji. Stanowili przyboczną gwardię królewską.

? Porównaj wyposażenie greckiego hoplity z czasów wojen perskich z uzbrojeniem żołnierza macedońskiego.

PODBOJE ALEKSANDRA MACEDOŃSKIEGO

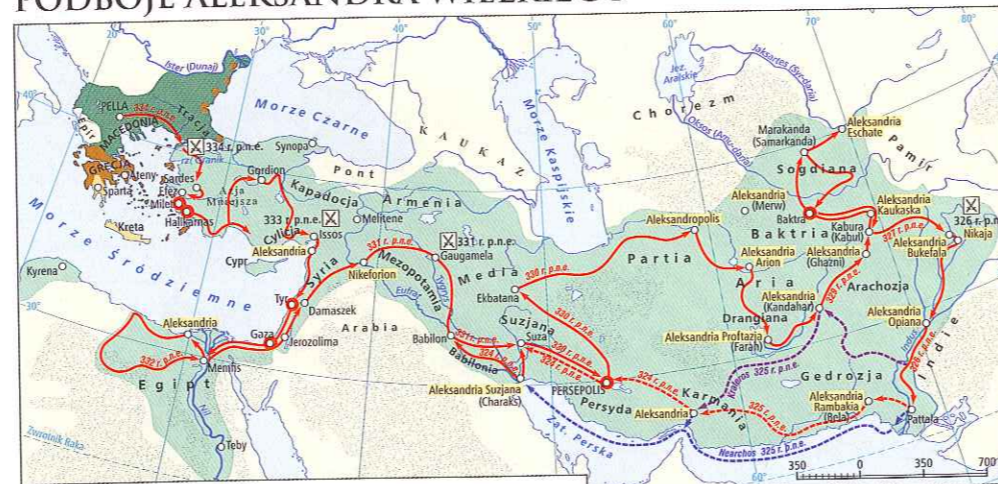
Aleksander rozpoczął panowanie od krwawej rozprawy z tymi, którzy mogli zagrozić jego władzy. Następnie stłumił bunt Tebańczyków. Zburzył Teby, a ich mieszkańców sprzedał do niewoli. Miało to być ostrzeżenie dla całej Grecji. Aleksander zamierzał wprowadzić w życie ojcowskie plany wojny z Persją. Zaatakował ją w 334 r. p.n.e., aby – jak twierdził – ukarać Persów za ich najazd na Grecję z początku V w. p.n.e. W pierwszym znaczącym starciu nad rzeką **Granikos (334 r. p.n.e.)** rozgromił wojska perskich satrapów, co otworzyło mu drogę w głąb Azji Mniejszej. Na zajętych terenach występował w roli wyzwoliciela Greków i zapewne za niego się uważał. Niejako przy okazji z pomocą wyzwolonych Greków przygotowywał sobie bezpieczne zaplecze dla dalszych operacji. Do walnego starcia z wojskami perskimi pod dowództwem króla **Dariusza III** doszło w **333 r. p.n.e. pod Issos** w Cylicji. Bitwa zakończyła się zwycięstwem Aleksandra. Armia Dariusza została rozbita, sam władca Persji zaś musiał ratować się ucieczką. W ręce Aleksandra wpadły bogate łupy, a także cały obóz perski, w którym przebywały matka i żona Dariusza.

Bitwa pod Gaugamelą została stoczona 1 października 331 r. p.n.e. Pole walki położone na równinie wybrał król Persów. Odpowiadało ono jego armii, składającej się w większości z konnicy. Jednak Aleksander Wielki zastosował tzw. szyk skośny, dzięki czemu pokonał Persów.

■ plaskorzeźba, Hiszpania, XVIII w. n.e.

PODBOJE ALEKSANDRA WIELKIEGO

■ Macedonia po objęciu władzy przez Aleksandra Wielkiego (336 r. p.n.e.)
 ■ Związek Koryncki sprzymierzony z Aleksandrem Wielkim
 ■ obszary podbite przez Aleksandra Wielkiego
 ■ państwa neutralne
 → 330 r. p.n.e. wyprawy wojsk Aleksandra Wielkiego (z datami)
 → 325 r. p.n.e. powrót wojsk Aleksandra Wielkiego (z datami)
 → 325 r. p.n.e. powrót wojsk Kraterosa (z datą)
 → 325 r. p.n.e. powrót floty Nearchosa (z datą)
 ⊠ 334 r. p.n.e. ważniejsze bitwy
 ○ miasta oblegane i zdobyte przez Aleksandra Wielkiego
 ● miasta założone przez Aleksandra Wielkiego

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż obszary opanowane przez Aleksandra Wielkiego przed bitwą pod Gaugamelą.
2. Wymień miejsca najważniejszych bitew stoczonych przez wojska macedońskie z Persami w latach 334–331 p.n.e.

Po tym zwycięstwie Aleksander nie ścigał władcy Persów uciekającego na wschód, lecz udał się przez Fenicję do Egiptu. Zajęcie tego kraju miało znaczenie strategiczne. Chodziło nie tylko o zdobycie bogactw, lecz także o zażegnanie zagrożenia, które mogłyby stanowić działania zorganizowane w Egipcie na tyłach wojsk Aleksandra, mających wkrótce podążyć na wschód.

W tym czasie Dariusz III zdołał sformować nowe oddziały. Persowie upatrywali przyczyn wcześniejszych sukcesów Macedończyków w ich przewadze technicznej, dlatego zdecydowali się na pewne zmiany, m.in. wyposażyli piechurów w dłuższe włócznie. Cudowną bronią ich sił miały być wozy bojowe z przymocowanymi kosami.

Do bitwy pomiędzy wojskami macedońskimi i perskimi doszło w **331 r. p.n.e.** między **Arbelą a Gaugamelą**. Aleksander ponownie odniósł zwycięstwo, Dariusz zaś rzucił się do ucieczki. Tym razem Aleksander puścił się za nim w pogoń, jednak nie zdołał pojmać go żywego. Dariusz został śmiertelnie ranny przez swoich najbliższych współpracowników, którzy obciążali go winą za poniesione klęski.

W **330 r. p.n.e.** władca Macedonii zajął, a następnie splądrował i spalił **Persepolis**. Zdobywanie wschodnich satrapii imperium Persów trwało do 327 r. p.n.e. Aleksander nie planował jednak zakończenia na tym swoich podbojów. Uderzył na **Indie** – kraj, jak mu się wydawało,

Persepolis zostało zajęte przez oddziały Aleksandra Wielkiego w 330 r. p.n.e. Wraz z miastem w ręce zdobywców wpadły wielkie skarby zgromadzone tam przez władców perskich. Najeźdźcy, będąc pod wpływem alkoholu, spalili pałac Dariusza i Kserksesa. Rzekomym usprawiedliwieniem miał być odwet za zniszczenie przez Persów półtora wieku wcześniej greckich świątyń.

■ fotografia współczesna, Persepolis

Bitwa pod Issos została uwieczniona na mozaice w Pompejach. Dramatyczna scena natarcia Aleksandra Wielkiego i panicznej ucieczki Dariusza III prawdopodobnie stanowi kopię znacznie starszego malowidła z czasów hellenistycznych. W centrum sceny widać Dariusza na rydwaniu, a z lewej strony – Aleksandra. Nie ma całkowitej pewności, czy rzeczywiście jest to obraz bitwy pod Issos. Być może autor przedstawił starcie pod Gaugamelą lub syntezę wszystkich bitew Aleksandra. Jedyne szczególne ważne z punktu widzenia topografii stanowić może uschnięte drzewo. W sensie dosłownym może wskazywać na Gaugamelę, ponieważ wojska walczyły tam na specjalnie przygotowanej otwartej przestrzeni. W sensie symbolicznym uschnięte drzewo zapowiada rychły kres władcy.

■ mozaika, Pompeje, II w. p.n.e

najbardziej wysunięty na wschód. Wiedza starożytnych Greków okazała się tym razem niepełna – Macedończycy przemieszczali się coraz dalej w głąb nieznanych im dotąd indyjskich królestw. Odnosili zwycięstwa w bitwach, ale coraz bardziej doskwierały im, nieprzywykłym do tak gorącego i wilgotnego klimatu, choroby oraz trudne warunki. Ostatecznie latem 326 r. p.n.e. odmówili dalszego marszu na wschód. Do Persji powrócili jednak dopiero półtora roku później.

■ IMPERIUM ALEKSANDRA MACEDOŃSKIEGO

W 330 r. p.n.e. Aleksander urządził Dariuszowi wspinały pogrzeb i dołożył starań, aby ukarać zabójców władcy. Tym samym dawał do zrozumienia, że uważa się za następcę Dariusza oraz Achemenidów. Przejął elementy wschodniego stroju, wprowadził perską etykietę dworską (m.in. składano mu czołobitny pokłon), nakazał nauczyć 30 tys. młodych Irańczyków „języka greckiego i macedońskiego sposobu walki”, a na ważne stanowiska wyznaczał przedstawicieli miejscowej arystokracji. Dążył do stworzenia nowej elity, składającej się zarówno z Greków oraz Macedończyków, jak i Irańczyków, zawdzięczającej swoją pozycję władcy i umożliwiającej sprawne rządzenie imperium.

Działania Aleksandra budziły niechęć części Macedończyków. Poddanych raziły zwłaszcza boskie aspiracje władcy, który lubił być nazywany „synem Zeusa” i wymagał pokłonu, uważanego za przejaw kultu boskiego.

W ciągu 13 lat rządów Aleksander przebył bardzo długą drogę. Po śmierci Filipa II jako król Macedonii sprawował władzę ograniczoną prawem (a przynajmniej obyczajem) i musiał się liczyć z potężnymi arystokratycznymi rodami. U schyłku panowania był zaś niezwykłym wodzem, niepodlegającym żadnym prawom „królem Azji”, aspirującym do statusu boga.

Za sprawą podbojów Aleksandra świat grecki zyskał nowe możliwości rozwoju. Władca z pewnością nie posłuchał słów Arystotelesa, który radził mu traktować Hellenów jak przyjaciół, a ludy wschodnie jak niewolników.

Ze **sloniami bojowymi** Europejczycy zetknęli się po raz pierwszy podczas bitwy pod Gaugamelą w 331 r. p.n.e. Po pokonaniu Dariusza III Aleksander Wielki włączył do swojej armii oddziały służące dotąd Persom, w których wykorzystywano słonie bojowe.

■ moneta, IV w. p.n.e.

ALEKSANDER WIELKI

356–323 r. p.n.e.

Król Macedonii, uznawany za genialnego dowódcę, polityka oraz jednego z największych zdobywców w historii. Jako syn Filipa II odebrał staranne wykształcenie – jego nauczycielem był sam Arystoteles. W wieku 18 lat Aleksander dowodził jazdą macedońską w bitwie pod Cheroneją. Dwa lata później został królem. Po uporządkowaniu spraw w Grecji w 334 r. p.n.e. rozpoczął

kampanię przeciwko Persji. Podbój tego olbrzymiego imperium zajął mu 10 lat. W tym czasie Aleksander odniósł wiele znakomitych zwycięstw nad siłami wroga. Ze swoją potężną armią dotarł aż do Indii. Po powrocie z tej wyprawy zmarł w Babilonie w wieku niespełna 33 lat.

TEKST ŹRÓDŁOWY

ZAŁOŻENIE ALEKSANDRII

Podczas wyprawy przeciwko Persom z rozkazu Aleksandra powstało wiele miast, którym na cześć władcy nadano nazwę „Aleksandria”. Najbardziej znana jest Aleksandria w Egipcie. Jej powstanie opisał historyk Flawiusz Arrian.

Przybywszy do Kanabos, popłynął wzdłuż zatoki Maria i wylądował tam, gdzie obecnie jest miasto Aleksandria, nazwane tak na jego cześć. Miejsce to wydawało się mu najdogodniejsze dla założenia miasta, które mogłoby się wspaniale rozwijać. Ogarnęła go prężna chęć wykonania zamiaru; sam wyznaczył granice miasta, gdzie ma znajdować się rynek, jakie świątynie, jakich bóstw greckich, a gdzie Izydy egipskiej, i jakim murem należy je opasać. Złożył w tym celu ofiary, a wszystkie znaki okazały się pomyślne.

Istnieje także tego rodzaju legenda, która zdaje się mieć pewne cechy prawdopodobieństwa; mianowicie że Aleksander sam chciał budowniczym oznaczać granice miasta, lecz nie było czym oznaczyć tych granic na ziemi. Wtedy to jeden z architektów miał wpaść na pomysł, żeby zebrać cały zapas mąki, którą żołnierze nosili ze sobą w naczyniach, i rozsypaną ją na ziemi według wskazówek króla,

i w ten sposób opisany został obwód murów, który [król – przyp. red.] wyznaczył miastu. Sprawę tę rozważyli wieszczkowie, a szczególnie Aristander z Telmissy, który już wielokrotnie przepowiedział prawdę Aleksandrowi, i oświadczyli, że miasto będzie szczęśliwe tak z innych względów, jak przede wszystkim dzięki płodom ziemi.

Aleksandria w Egipcie została założona przez Aleksandra III w 332 r. p.n.e. Dzięki swojemu położeniu szybko stała się znaczącym ośrodkiem kulturalnym i handlowym.

■ fotografia współczesna, Aleksandria

Źródło: Flawiusz Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, tłum. H. Gesztoft-Gasztołd, Wrocław 2004, s. 108–109.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Omów udział Aleksandra w dziele budowy nowego miasta.
2. Odpowiedz, kto miał wpływ na decyzje podejmowane przez macedońskiego władcę.

ĆWICZENIA

1. Omów zmiany polityczne i społeczne, które nastąpiły w Macedonii w czasach panowania Filipa II.
2. Wymień przyczyny sukcesów Filipa II w polityce zagranicznej.
3. Przedstaw przebieg podboju imperium Persów przez Aleksandra Wielkiego.
4. Wyjaśnij, dlaczego Aleksander Wielki przejął wschodnie obyczaje.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- R. Kulesza, *Aleksander Wielki*, Warszawa 2009.
K. Nawotka, *Aleksander Wielki*, Wrocław 2004.
M.J. Olbrycht, *Aleksander Wielki i świat irański*, Rzeszów 2004.